

Nada Šabec: *Half pa pu : The Language of Slovene Americans*. — Ljubljana : ŠKUC, 1995. — 313 str. (Studia Humanitatis APES)

Zgodno izabran naslov knjige Nade Šabec, docentice na Anglistici Sveučilišta u Mariboru, sadrži u sebi obavijest o tome kako svoj govor vide Amerikanci slovenskoga podrijetla: Half i pol, pola i pola, i kako dalje možemo doznati iz knjige, pola (i sve više) engleski i pola (i sve manje) slovenski.

Knjiga je pisana na engleskome s opširnim sažetkom na slovenskom, a nastala je na temelju autoričine doktorske disertacije koju je 1994. obranila na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Podatke za svoja istraživanja sakupljala je godinama boraveći među američkim Slovencima u njihovu autentičnom ambijentu.

U predgovoru autorica iznosi jednu misao koju je vrijedno istaknuti. »Slovenski je u stranoj okolini jezični otok izložen utjecaju dominantnih jezika iz kojih mnogo preuzima pa se u govoru, fonologiji, morfologiji, udaljuje od govorenog i/ili književnog pojavnog oblika koji čujemo kod kuće. Zbog toga je slovenski jezik u iseljeništvu do sada bio prezren i stručno slabo istražen, a pitanje različitosti nikoga (pa ni iseljenike) nije posebno zanimalo.« Zaista postoji nešto kao psihološka barijera koju treba probiti da bi se jezična upotreba iseljenika (za južnoslavenske jezike nekad tipično pod utjecajem američkoga engleskog, a danas i njemačkoga) počela uzimati ozbiljno, a ne samo kao humoristična tema. Naime tu barijeru ne moraju probijati samo prosječni ljudi već i filolozi i lingvisti. U malim se narodima toliko respektira standard i toliko se strepi da ga neki utjecaj ne naruši (pa se i autohtoni dijalekti doživljavaju kao niz pogrešaka) da je teško prihvatiti taj miješani izraz, autentični vernakular, kao faktični komunikacijski kanal u svakodnevnom životu, uz koji žive i pomoću kojega se sporazumijevaju generacije ozbiljnih ljudi. Otuda, barem dosad, malen interes među slavističkim *establishmentom* za istraživanjem na tom području. Dakako, tu se javlja i pitanje poznavanja oba jezika u kontaktu, ali i lingvistički okvir i *lingvistička ideologija* (u smislu De Beaugrandea, 1991) koji će dati pun legitimitet istraživanju te pojave. Zato je i znanstveno zanimanje za te oblike počelo na terenu velikih jezika s razvijenim lingvističkim disciplinama, a dakako, tamo su i grupe govornika malih jezika u okruženja velikih najbrojnije. Tako je počelo proučavanje dvojezičnosti, ne one gdje se u tu kategoriju jednostavno smještaju *perfektni* govornici dvaju jezika, već se pojam dvojezičnosti znatno proširuje i pod njim se podrazumijevaju različiti stupnjevi znanja

drugih jezika. Lingvisti su uz potporu antropologa shvatili da je podjednako znanje dvaju jezika više iznimka nego pravilo.

Prema tome dvojezičnost je, po autorici, slijed koji se kreće od minimalne kompetencije (sposobnosti uporabe) dvaju jezika u jednoj od mogućih vještina (govorenju, čitanju, pisanju, razumijevanju), preko različitih stupnjeva takve kompetencije, do savršeno uravnotežene uporabe dvaju jezika. (20)

Slovenskom dvojezičnošću u SAD bavili su se prije Nade Šabec Amerikanci slovenskoga podrijetla Joseph Paternost i Rado Lenček i ne baš mnogo drugih lingvista. Standardnim slovenskim i autohtonim slovenskim dijalektima bavilo ih se i bavi dakako više, zapravo svi ostali.

Proučavanje bilingvalne uporabe u etničkih zajednica u SAD uzelo je maha, osobito pojavom sve većeg broja govornika španjolskog (u prvom redu useljenika iz Portorika, Meksika i iz drugih krajeva), i o tome se najviše piše, ali klasične radove iz tog područja napisao je Einar Haugen 1953. o norveškom jeziku u Americi. Stvorila se tako obimna literatura o funkcionalnim i strukturalnim jezičnim problemima o kojima treba voditi računa kad se danas izgrađuje i definira metoda nekog konkretnoga istraživanja.

Najtipičnija dvojezična pojava od interesa za lingviste jest miješanje dvaju jezika koja je poznata pod različitim nazivima kao miješanje kodova (*code mixing*), prebacivanje ili uključivanje kodova (*code switching*). (Potonja su dva hrvatska sekundarno predložena termina, kao i prvotna tvorba *switch*, metaforična u vezi s prebacivanjem ili uključivanjem npr. brzina u strojevima, automobilima i sl., a engleski je termin još i u vezi s prekidačima.) U nekih autora svaka od tih pojava posebno se definira, a negdje se smatraju istom pojavom. Druge pojava u vezi s bilingvizmom jesu posuđivanje, kalkovi, interferencija itd.

Autorica odlučuje posebnu pozornost posvetiti prebacivanju kodova. U tom sklopu istraživači se dijele na one koji smatraju da je to pravilima ograničena pojava, dok su drugi skloniji da je smatraju slučajnom, uvijek u vezi sa situacijom (sugovornikom i temom). Prvi obraćaju posebnu pozornost strukturalnim obilježjima prebacivanja koda i strukturalnim ograničenjima, dok se drugi više zanimaju za pragmatična i društvena obilježja te pojave.

Iz različitih i nekad kontradiktornih definicija miješanja dvaju jezika autorica se odlučuje razlikovati dvije pojave pokrivena s dva naziva: prebacivanje koda i posudba.

»Prebacivanje koda jest tip dvojezičnoga diskursa gdje se naizmjenice upotrebljavaju dva različita koda — jezika ili jezična varijeteta (regionalna ili socijalna dijalekta) — od strane jednog ili više sudionika u jednoj istoj konverzaciji ili drugoj vrsti govorne interakcije. Pri tome ne dolazi do morfološke asimilacije jedinica jednoga koda u drugi i dva jezična sustava i dalje se razlikuju.«

Prebacivanje koda se razlikuje od posudbe jer se tu radi o pojedinim leksičkim jedinicama koje dobivaju morfološka obilježja jezika posudioca i gdje je u pitanju u osnovi jedan jezični sustav. (28).

U literaturi se razlikuju dva tipa prebacivanja koda na temelju strukture: (među)rečenično prebacivanje (*intersentential*) i unutarrečenično (*intrasentential*). Potonje se odnosi na prebacivanje (miješanje) na razini pojedine riječi ili fraze. Od ovoga treba razlikovati prebacivanje na razini slobodnih i vezanih morfema (*pejnt-ati* /engl./ *paint* /slov./ *-ati*) jer se to smatra, kako rekosmo, posuđivanjem u drugi jezični sustav. Misli se da unutarrečenično prebacivanje koda zahtijeva najviši stupanj poznavanja obaju jezika, u što autorica nije uvjerena. Autorica smatra, suprotno nekim istraživačima, da se oba tipa prebacivanja koda, uključujući i posudbu, mogu naći u govoru istoga govornika u jednom te istom razgovoru.

S funkcionalne strane razlikuju se također dva tipa prebacivanja koda: transakcioni i metaforički. Prvi se tip ostvaruje u vezi sa situacijom: promjenom teme, okoline ili sudionika razgovora. Metaforično prebacivanje koda nema veze s promjenom okoline ili sugovornika već ide za komunikativnim učinkom.

Da bi se dobila potpuna slika prebacivanja koda, istraživač se mora osloniti na niz disciplina i njihovih dostignuća: sociologiju jezika, antropologiju, etnografiju komunikacije, komunikacijsku teoriju, kao i, dakako, teorijsku i deskriptivnu lingvistiku. Vodeći računa o tome autorica u knjizi obraća pozornost i strukturalnoj i funkcionalno-pragmatičnoj strani te pojave.

Uz gore spomenuta, daljnja pitanja koja se postavljaju u strukturalnom pristupu jesu: po kojim se kriterijima razlikuje prebacivanje koda od ostalih pojava jezika u kontaktu? Ima li formalnih ograničenja prebacivanju koda? Posjeduju li dvojezične osobe dvije internalizirane gramatike ili postoji posebna gramatika prebacivanja koda?

Kao socijalni okvir tom istraživanju jedno je zanimljivo poglavlje posvećeno dolasku Slovenaca u SAD, posebno u Cleveland, gdje ih sada ima, računa se, oko 50 000. Stigli su u dva velika vala 1880–1914. iz osiromašenih ruralnih krajeva, i poslije, 1919–1923. osobito iz Primorja i Krasa, koji su tada bili pripali Italiji. U dijelu Clevelenda živjeli su kao u getu i engleski je prvim generacijama bio strani jezik, osim na radu, gdje je trebalo znati tek osnovnu terminologiju. Posljednji je val stigao 1945, uglavnom političkih izbjeglica. Na temelju tih podataka autorica će podijeliti svoje informante u prvu generaciju iseljenika prije II. svjetskoga rata te drugu i treću generaciju toga vala, te prvu i drugu poratnu generaciju. Na njima će promatrati jezične promjene koje se zbivaju u jezicima u dodiru.

U četvrtom poglavlju autorica iznosi razloge koji su je naveli da se odluči za metodu istraživanja koju je primijenila. Ona nije prihvatila kvantitativnu

metodu slučajnog uzorka, veoma proširenu u sociolingvistici, jer pretpostavlja istraživanje cjelokupne populacije nekoga područja. Kako su za nju važni samo oni dijelovi pučanstva koji su bilingvalni, autorica se priklanja metodama društvene mreže, gdje su važni pojedinci kao i sudionik promatrač, dakle sam istraživač. Tu je metodu posebno razvila britanska znanstvenica Lesley Millroy (1980. i 1987.). To su manje grupe subjekata međusobno povezane obiteljskim, prijateljskim i radnim vezama, nekad jednostrukima i labavima, a nekad višestrukima (prijateljstvo, rođastvo i radno mjesto) i čvrstim. U takve skupine autoricu je uvela jedna prijateljica, koja im je i sama pripadala. Na taj je način ispitala 200 informanata iz triju predratnih generacija i dviju poslijeratnih.

420 sati snimljenog i transkribiranog materijala iz tih »konverzionih intervjua« dopunjeno je upitnicima u kojima su sudionici razgovora davali demografske, socijalne i sociolingvističke podatke o sebi. Pristalice maksimalno objektivnih kvestionera naći će primjedaba na tako subjektivne odgovore (poznata je u sociolingvistici naklonost da se *pretjera* u odgovorima da bi se zadovoljila neka očekivanja, to je tzv. *overreporting*), no uzevši tu eventualnu slabost u obzir, još uvijek tako dobiveni podaci osvjetljuju mnogo područja dvojezičnosti, a osobito percepciju slovenskoga jezika među iseljenicima. Tu se nalazi podataka o poimanju nacionalnosti, o razlozima za iseljenje, o tome kojim se jezikom služe u kući, koji od dva jezika biraju u različitim situacijama, kada broje ili kad se mole ili kad su u kritičnim situacijama, u kojem jeziku sanjaju, kakva im je tečnost engleskog jezika, kojim se jezikom radije služe, te, u mladih ispitanika, što su sačuvali od slovenskoga jezika u uporabi. Čitajući taj materijal nameće se pitanje koliko kultura jedne narodnosne grupe ovisi ili ne ovisi o očuvanju jezika u stranom okruženju. Naime i s malim znanjem jezika mnogi se kulturno osjećaju Slovencima. — To će poglavlje s velikim zanimanjem čitati i nelingvisti koje zanimaju pitanja dijaspore.

Sociolingvisti koji sebe smatraju u prvom redu lingvistima naći će najzanimljivije podatke u strukturalnim analizama prebacivanja koda iz *konverzionih intervjua*.

Materijal pokazuje u prvom redu da je unutarrečenično prebacivanje koda mnogo češće nego međurečenično u svih generacija i da po mišljenju Nade Šabec nije vezano uz stupanj poznavanja dvaju jezika, kako tvrdi Poplack (1980).

Najčešće se prebacuju iz koda u kod imenice, pridjevi (osobito predikativni) te prilozi, dok su glagoli rjeđi što se tumači drugačijim tipom fleksije (vremena itd.) u engleskom i slovenskom. Čitatelj se pita može li se ostati kod takva objašnjenja i nema li *upornost* glagola neke dublje (psiholingvističke osnove. Zatvorene vrste riječi (gramatičke riječi) rjeđe se pre-

bacuju. Nekoliko primjera unutarrečeničkog prebacivanja iz slovenskog u engleski i obratno:

(imenica) *All they had was one of those, you know, peč, you know what they call peč.*

(pridjev) *Pa smo peli, you know, all the domače songs.*

(prilog) *A je blo very hudo, when we got first there.*

U literaturi traje velika rasprava na kojoj točki unutar rečenice može doći do prebacivanja koda s obzirom na opažena ograničenja. O tim ograničenjima pisali su mnogi autori. Zanimljivo je međutim da im N. Šabec nalazi protuprimjere gotovo u svim kontekstima koje oni spominju kao ograničavajuće osim u nekoliko, tako na primjer na području zamjeničkog objekta i glagola. Zanimljivo je istaknuti i one primjere prebacivanja koda u kojih je teško ustanoviti koji im je jezik u matici, engleski ili slovenski. Autorica daje i sustavan prikaz utjecaja engleskoga na slovenski i obratno, i to na svim jezičnim razinama, uključujući i pragmatiku. Jasno je da je engleski utjecaj na slovenski značajniji, iako vjerujemo da bi upornija potraga za tim utjecajima u slovenskom i u engleskom dala više podataka nego što ih je autorica navela.

Međutim, što se tiče lingvističke strane problema prebacivanja koda, kako navodi u posljednjem poglavlju, gdje sumira rezultate, autorica sumnja u univerzalan karakter gramatičkih ograničenja i priklanja se onim istraživačima koji vjeruju da se takve teorije javljaju pod utjecajem istraživanja premalena broja jezika, kao i uvjerenja da svi rezultati prebacivanja koda moraju biti gramatički ovjereni. U mnogim slučajevima, navodno, i negramatička struktura bit će prihvatljiva dotle dok *ima smisla*. Prema tome prebacivanje koda imalo bi više veze sa semantikom i sposobnošću da se neka leksička sveza lako protumači.

Peto je poglavlje posvećeno zbroju nalaza i njihovoj interpretaciji. Tu se količinski sabiru rezultati iz upitnika, a ističu se – donekle predvidljive – razlike između prve predratne generacije i prve poslijeratne (razmede je II. svjetski rat) koje proizlaze iz načina useljenja (*lančani* spram pojedinačnoga), kvaliteti obrazovanja itd. U jeziku se to odražava upotrebom dijalekta kod prvih i naučenog standarda u drugih, ali i razlikom u sposobnosti čitanja i pisanja, a što se stava prema slovenskom jeziku tiče, prvi mu daju veću važnost, više ih brine njegov nestanak nego druge, koji na tu problematiku gledaju pragmatično.

Mnogi istraživač bilingvizma, koji je boravio u iseljeničkim sredinama nižih obrazovnih slojeva, ne može a da ne spomene pojavu koju Cummings (1979) naziva *semilingualism*, a odnosi se na one članove govornih skupina »kojih je kompetencija u oba jezika znatno ispod razine izvornog govornika (a očituje se, između ostalog, u ograničenom vokabularu, slabom pozna-

vanju gramatičkih pravila, smanjenom tečnosti govora i slično).« (225) Autorica, kao odgovoran sociolingvist, naglašuje, da time ne pristupa tom pitanju pejorativno. Lingvist je, dakako, zainteresiran i za taj tip dvojezičnosti, ali je jasno da ta pojava na socijalnoj razini otežava takvu govorniku život na svakom koraku, a sigurno je manje rezultat osobnih intelektualnih svojstava nego socijalnih prilika govornikovih.

Na kraju knjige Zaključak u dva dijela sažima bitne nalaze tog istraživanja. U njima autorica još jednom izražava svoje uvjerenje da su na prebacivanje koda utjecajniiji funkcionalni, socijalni i psihološki faktori negoli strukturalni. Također naglašuje da su međurečenička prebacivanja koda mnogo češća od unutarrečeničkih iako su u tom drugom slučaju ograničenja znatno manja nego što tvrde neki istraživači. Ona ne smatra korisnim pokušaj da se ustanovi na razini rečenice koji je jezik temeljan u konkretnom slučaju i kojim se pravcem prebacivanje koda kreće (od slovenskoga ili od engleskoga). Drži se da svaki govornik raspolaže s dvije jednojezične gramatike koje u dodiru mogu konvergirati.

To je sigurno dosada najopsežniji istraživački pothvat o bilingvizmu američkih Slovenaca, odnosno o slovenskom i engleskom u dodiru, a vjerojatno i najveći među južnoslavenskim jezicima u takvu dodiru. U usporedbi s autoričinom doktorskom disertacijom, u knjizi se ne pojavljuju brojne tabele i kvantitativni podaci o podrobnostima koje se u disertaciji mogu naći i koje mogu zadovoljiti podrobnije zanimanje specijalista. Međutim, u IV. poglavlju daje se bogat odabir jezičnih podataka. Na svaki način i prikazana knjiga i disertacija nezaobilazne su za sve one koje zanima bilingvizam i jezici u kontaktu s lingvističkoga i društvenog stajališta, a posebno vidovi prebacivanja koda.

Damir Kalogjera